

Д. П. Заїкіна¹

¹ ДВНЗ «Криворізький національний університет», Кривий Ріг, Україна

ОБҐРУНТУВАННЯ ПЕРСПЕКТИВНИХ НАПРЯМІВ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ПРАЦІ

D. Zaikina¹

¹ Kryvyi Rih National University, Kryvyi Rih, Ukraine

JUSTIFICATION OF PERSPECTIVE DIRECTIONS FOR ENSURING ECONOMIC SECURITY IN THE OCCUPATIONAL HEALTH AND SAFETY

Мета роботи. Метою статті є визначення шляхів забезпечення та управління безпекою.

Методика дослідження. Для досягнення поставленої мети використано методи наукового дослідження, що містять узагальнення та аналіз літературних джерел; методи і концепції теорій економічної безпеки.

Результати досліджень. Об'єктом дослідження є безпека працівників, яка розглянута в контексті економічної безпеки. Визначено, що одним з найбільш проблемних місць розглянутого питання є існуючі прояви нестабільності та збільшення показників ймовірних збитків від прогнозу та оцінки величин виникнення ризиків в процесі діяльності підприємств, що посилюють ступінь невизначеності, як зовнішнього, так і внутрішнього середовища підприємств, яке має дуальний характер. При цьому, якщо внутрішня складова організації характеризується низкою позитивних якостей, зовнішнє середовище суб'єкту господарювання характеризується певною безпекою; при негативному впливі на зовнішнє оточення, для стабілізації внутрішнього передбачається застосування/запровадження певних превентивних заходів. Так, наявність когерентних зв'язків між екзогенними та ендогенними процесами підштовхує підприємства до формування окремих організаційних структур з залученням додаткових фахівців, які загалом, реалізують захисну функцію підприємства від небезпек і внутрішнього, і зовнішнього походження. Запропоновано структуру механізму управління ризиками з урахуванням загроз, що притаманні економічній безпеці та, насамперед, безпеці життєдіяльності працюючих.

Наукова новизна полягає в авторському підході визначення шляхів забезпечення економічної безпеки в сфері охорони праці з підтриманням її кадрової, інформаційної та інших складових

Практична значимість полягає у розробці заходів щодо підвищення ефективності управління охороною праці, у тому числі й управління процесами забезпечення організаційно-економічної безпеки.

Ключові слова: охорона праці, безпека життєдіяльності працюючих, економічна безпека, когерентні зв'язки, показники ймовірних збитків, величина виникнення ризиків, зовнішні та внутрішні загрози, нещасні випадки, аварії

Вступ. Економіка являючись фундаментом різних підсистем і сфер діяльності, визначає життєдіяльність і життєздатність працівників підприємства. Таким чином, економічна безпека – це сукупність політичних, економічних соціальних

і науково-технічних факторів, що визначають рівень функціонування і динамічного розвитку підприємств. Ця важлива економічна категорія безпосередньо впливає на рівень добробуту та якості життя, на конкурентні можливості економічних суб'єктів і на рівень зайнятості.

У сучасних умовах проблема економічної безпеки є актуальною, у зв'язку з тим, що підприємства функціонують в умовах різних зовнішніх і внутрішніх ризиків, катастрофічного фізичного і морального застаріння матеріально-технічної бази, та інших видів збитків, які негативно впливають на працівників, що, невідворотно призводить до виробничого травматизму.

Виходячи з проведеного аналізу останніх досліджень і публікацій науковців [Александров І., Андращук Г., Антоненко В., Барановський А., Бегун В., Васильців Т., Третякова Н., Гальчинський А., Гадишев В., Запорожець І., та ін.], поняття «економічна безпека» вміщує в себе два підходи, а саме:

– перший, який ґрунтується на тому, що підприємства мають деяку внутрішню структуру та існують в деякому зовнішньому середовищі. При цьому, серед суб'єкту господарювання характеризується певною безпекою, якщо внутрішня структура функціонує та характеризується низкою позитивних якостей, при негативному впливі на зовнішнього оточення, підприємства здійснюють свою діяльність з запровадженням деяких превентивних заходів;

– другий підхід опирається на такі поняття, як «загроза», «небезпека» і «ступінь захищеності від небезпеки (загрози)», при яких безпека підприємств забезпечується при умові, що загрози не можуть вплинути на якісні параметри (тобто на розвиток та стійке функціонування) [1–4].

На сьогодні, вчені приділяють увагу розгляду лише окремих ознак класифікації, за якими зазвичай ідентифікують загрози та не враховують швидку зміну зовнішнього середовища, при якій виникають нові небезпеки. Таким чином, питання забезпечення належного рівня як і безпечного функціонування підприємств, так і БЖД працівників, надалі залишається відкритим.

Формулювання цілей статті. Фактори як внутрішнього і зовнішнього середовища діяльності чинять активний вплив на ефективне функціонування і розвиток підприємств, характеризуються нестабільністю динаміки, вимагають швидкої адаптації підприємств в сучасних умовах господарювання та ін.. При цьому неможливо досягти ідеально безпечного середовища діяльності як і працівників, так і підприємств в цілому. Враховуючи вищевикладене, доцільно розглядати економічну безпеку як стан, в якому мінімізується негативний вплив внутрішніх і зовнішніх загроз на діяльність і економічний результат підприємства. Все це обумовлює необхідність формування та управління безпекою.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нині, термін «безпека» використовується у різноманітних галузях науки, в різних сенсах і контекстах. Отже, трактування безпеки як стану захищеності життєво важливих інтересів особистості, суспільства, держави від внутрішніх і зовнішніх загроз (Стратегія національної безпеки України) вимагає додаткових роз'яснень. Наприклад, щодо особистості, чи існують об'єктивні критерії захищеності або це стан обмежений діапазоном суб'єктивних інтерпретацій?

Проблеми забезпечення безпеки об'єктивно зачіпають всі сторони життєдіяльності та мають багатоплановий характер. З розвитком соціуму категорія безпеки зазнала суттєвих змін. Зміни, що відбуваються в суспільстві, зокрема, з одного боку в сферах:

- соціально-економічній;
- політичній;
- духовно-моральної; інформаційній, які створюють якісно нові можливості вибору життєвого шляху;

з іншого – надають деструктивний вплив, який викликає у багатьох людей дезорієнтацію в сучасній соціальній ситуації, негативно відбиваючись на планах, цілях та якості життя, підвищують соціальну напруженість та ін. [5–12]. Тому, важливим заходом у забезпеченні безпеки є розробка алгоритму теоретичних і практичних дій.

Досліджуючи такі характеристики, як потенційні загрози безпеці, можливий збиток, можна вивести стратегію забезпечення економічної безпеки підприємства, а також рекомендації щодо скорочення негативного впливу небезпек.

При забезпеченні безпеки економічного суб'єкта необхідно пам'ятати про систему економічної безпеки. Вона включає в себе комплекс заходів, спрямованих на вивчення внутрішніх і зовнішніх несприятливих для економіки факторів і ризиків. Досить часто явно, або неявно передбачається, що забезпечити безпеку людини – це ззовні усунути зовнішні чинники, які загрожують цілісності анатомо-фізіологічної підструктури працівника, що свідчить про його редуцированому розумінні, зведенні до тілесної організації [12].

В рамках сучасної наукової парадигми таке спрощене розуміння сутності працівника вже не може прийматися науковим співтовариством і відповідати потребам практики, що проявляється, зокрема, в бурхливому розвитку досліджень, присвячених інформаційно-психологічній безпеці. Крім того, в такому підході передбачається, що ці зовнішні чинники і загрози будуть усунені кимось ззовні, що значно «звужує» проблему, оскільки переводить працівників в розряд пасивних об'єктів, витісняючи з розгляду особистісний фактор.

З іншого боку, саме базове припущення про наявність тільки зовнішніх факторів небезпеки і загроз також не може вважатися істинним. Про це говорить хоча б той факт, що найчастіше звичні способи поведінки і емоційного реагування призводять до того, що працівник мимоволі стає зловмисником по відношенню до самого себе. А, крім того, розглянувши види загроз, можна перекоонатися, що першопричиною їх виникнення є сама людина (навіть природні катаклізми можуть викликатися антропогенною діяльністю людства).

Так, відповідно до «теорії доміно» В.Х. Хайнріх (рис. 1):

- 80 % нещасних випадків викликані помилковими діями працівників;
- 18 % ненадійністю устаткування;
- 2 % «форс-мажором» (слід вказати, що саме на ці два відсотки найчастіше припадають крупні аварії та руйнування, які супроводжуються великими жертвами).

Ключовим, В.Х. Хайнріх, вважав ті фактори, що зумовлювали травматизм, що пов'язані з помилковими діями персоналу, при цьому, враховуючи і умови, в рамках котрих зазначені дії здійснювалися.

Безперечним є той факт, що неправильні дії персоналу більш частою причиною аварій на виробництві, ніж поломки обладнання. Запобігання саме «небезпечній поведінці» працівників, В.Х. Хайнріхом розглядалося як найбільш ефективний захід мінімізування величини ризику [1; 4].

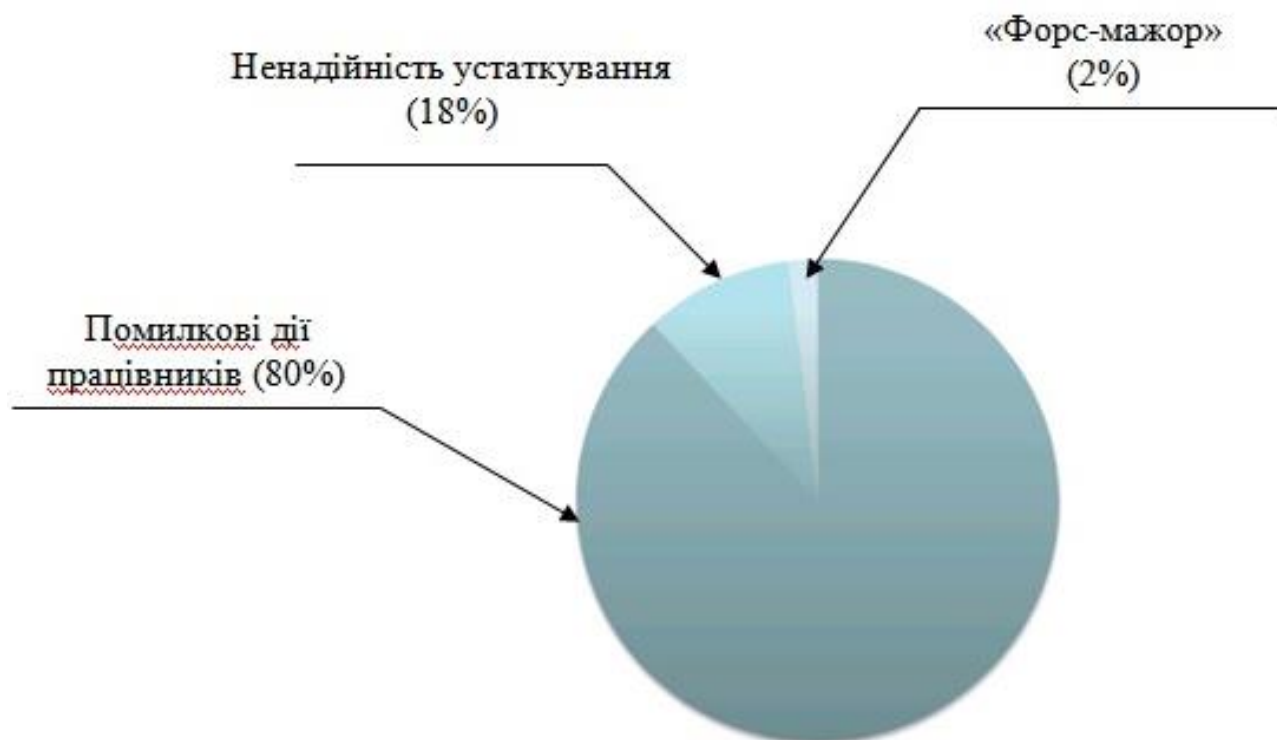

Рис. 1. Фактори, що зумовлюють виникнення виробничого травматизму

Визнаючи право особистості на активність, тобто на прийняття самостійних рішень, необхідно одночасно визнати і неможливість створення абсолютно безпечних умов життєдіяльності працівників, оскільки суть проблеми безпеки криється в особливостях самого механізму прийняття рішень, в якому завжди існуючі недолік необхідної інформації і надлишок мотивів діяльності [1], що призводять до відомої невизначеності, яка є тим самим фактором ризику, вплив якого і обумовлює ступінь безпеки життєдіяльності окремого працівника і соціальних систем.

Таким чином, слід приділити увагу тому факту, що будь-які небезпеки, які діють на одну чи на декілька складових системи, з часом охоплюють цілу систему, перетворюючись на системні і діють вже на все підприємство, в рамках цілісної системи.

Для того щоб довести твердження, представимо підприємство як деяку систему, що має взаємозв'язками між структурними елементами, а саме (рис. 2):

- служби;
- підрозділи;
- працівниками, тощо.

Рис. 2. Рівні безпеки

Загалом, працівники залишаються невід'ємною частиною (елементом) підприємства, яка істотно впливає не тільки на функціонування, але й на діяльність самої організації (рис. 2).

Під час зниження ефективності у діяльності однієї з цих структурних одиниць об'єктивно виникають проблеми й в інших сферах діяльності підприємства. Наприклад, відсутність комплектуючих і якісних матеріальних ресурсів призводить до зниження якості виготовленої продукції, згодом – до втрат обсягів виручки від її реалізації та, в подальшому, до зниження рентабельності, що гальмує оновлення і модернізацію основних засобів і зрештою негативно впливає на виробничу потужність підприємства [1].

За для реалізації захисту структурних одиниць підприємств від подібних ризикових факторів можливе використання системного підходу до формування економічної безпеки підприємства через організаційно-управлінські, режимні, технічні, профілактичні і пропагандистські заходи. Отже, якісно організувати процеси (дії), щодо виявлення, аналізу, оцінювання і мінімізації ризику (рис. 3).

Відповідно до запропонованої нами структури (рис. 3) механізму управління ризиками з урахуванням загроз, для забезпечення безпеки підприємства важливим є підтримання наступних складових:

- кадрової;
- інформаційної;
- фінансової та ін..

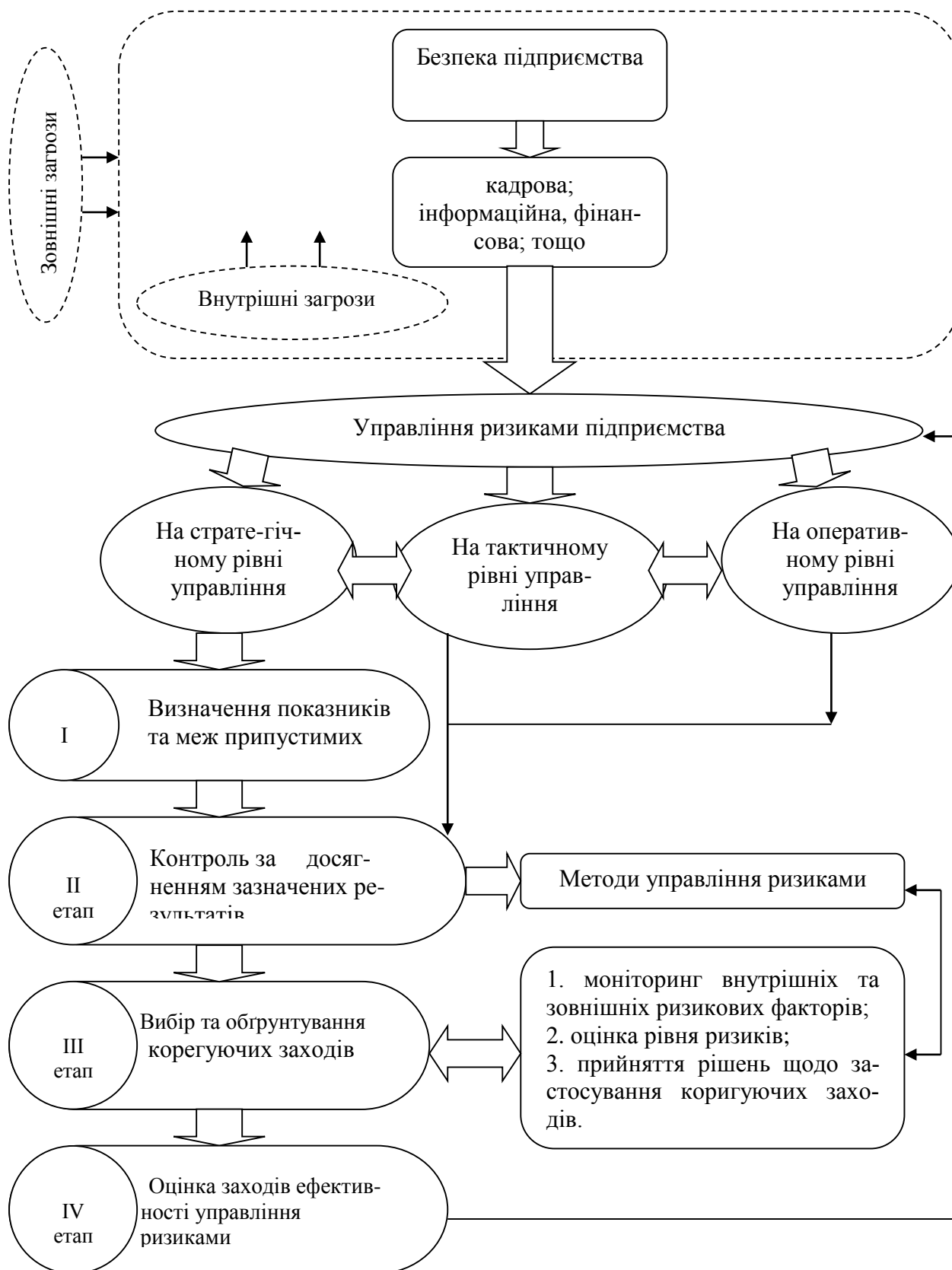

Рис. 3. Структура механізму управління ризиками з урахуванням загроз

Шляхом вибору інвестиційного проекту, який забезпечує мінімальний ризик вкладання (залучення) коштів для оновлення матеріально-технічної бази, відображається можливість реалізації запропонованих дій у процесі управління підприємством, на стратегічному, тактичному та оперативному рівнях.

Зокрема, на стратегічному рівні управління передбачається проходження чотирьох етапів:

- визначення показників та меж припустимих значень (I етап);
- контроль за досягненням зазначених результатів (II етап);
- вибір та обґрунтування корегуючих заходів на підставі моніторингу внутрішніх та зовнішніх ризикових факторів, оцінка рівня ризиків, що дає змогу прийняти рішення щодо застосування коригуючих заходів (III етап);
- оцінка заходів ефективності управління ризиками (IV етап).

Тактичний рівень управління передбачає проходження наступних (трьох) етапів:

- 1) контроль за досягненням зазначених результатів (визначає методи управління ризиками);
- 2) вибір та обґрунтування корегуючих заходів на підставі моніторингу внутрішніх та зовнішніх ризикових факторів, оцінка рівня ризиків, що дає змогу прийняти рішення щодо застосування коригуючих заходів;
- 3) оцінка заходів ефективності управління ризиками.

Наголошуючи на необхідності турботи суспільства, держави та інших систем щодо здорової і безпечної діяльності персоналу підприємств (забезпечення ситуаційної безпеки), наголошуємо на необхідності особливої уваги до особистісної безпеки, що на науковому рівні виражається в актуальності завдань побудови моделі особистості безпечного типу і виявлення психолого-педагогічних умов її виховання.

Висновки. Українським підприємствам необхідний пошук власного шляху, що звичайно, не виключає можливість запозичення кращих зразків зі світової практики ведення економічної політики та їх подальший симбіоз із ліпшими національними доробками та досвідом. Це, в свою чергу, спричиняє необхідність внесення доповнення і уточнення до законодавства, що регулюють відносини в сфері інноваційної економіки.

Основними критеріями економічного і соціального розвитку окремих організацій є міра розвитку кожного працівника, ступінь реалізації його творчих здібностей і на їх основі підвищення ефективності роботи кожної конкретної організації. Для докорінного підвищення продуктивності праці та інноваційного розвитку необхідна не тільки нова, якісно більш досконала техніка, але і висококваліфікована робоча сила. Вирішення цієї проблеми базується на сучасних кваліфікаційних характеристиках різних категорій працівників.

Необхідно навчитися культурі праці, направити розвиток суспільства для досягнення безпеки усіх сторін життєдіяльності, стати суспільством ноосферної формації. У нових умовах загострюються завдання щодо застосування корпоративної системи промислової безпеки та охорони праці. Так, збереження життя і здоров'я працівників – є головним пріоритетом в діяльності всіх структур управління.

Перелік посилань

1. Петренко, О.В., Антоненко, В. М. (2016). *Економічна безпека підприємства : загрози та шляхи їх пересічення*. Економіка і суспільство, 2, 328–333.
2. Костюк, Ж. С. (2013). *Поняття ризику, небезпеки та загрози як базових категорій розкриття сутності економічної безпеки підприємства*. Вісник економіки транспорту і промисловості, 43, 142–149.
3. Барташевська, Ю.М. (2016). *Економічна безпека підприємства : фактори впливу та шляхи забезпечення*. Економіка і суспільство, 7, 189–194.
4. Маркіна, І.А., Потапюк, І. П. (2017). *Загрози економічній безпеці підприємства : теоретичний аспект*. Reporter of the Priazovskiy State Technical University, 7, 130–137.
5. Зеркалов, Д. В. (2012). *Безпека праці*. Монографія. Київ: Основа.
6. Аванесова, Н. Е. (2016). *Ризики та джерела загроз економічній безпеці оборонної промисловості України*. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 7, 6–9.
7. Бочковський, А.П. (2019). *Наукові основи управління ризиками виникнення професійних небезпек*. (Докторська дисертація). Санкт-Петербург., 377.
8. Ісаєв, С.А., Пашков, А.П. (2010). *Формування культури безпеки життєдіяльності у вищих навчальних закладах України*. Культура безпека, екології та здоров'я, 2, 27–29.
9. Загребина, Л., Владимиров, Н. (2008). *Своевременная оценка рисков рабочей среды – гарантия безопасности труда*. Starpaugstskolu zinātniski praktiskās un mācību metodiskās konferences raksti, 4, 87–95.
10. Нетребський, О.А, Бочковський, А.П. (2012). *Актуалізація «людського фактору» у сталому розвитку людства*. Харчова наука і технологія, 4, 100–104.
11. Бочковський, А.П. (2014). *«Людський фактор» та професійний ризик : випадковість чи закономірність*. Зернові продукти і комбікорми, 4, 7–13.
12. Бегун, В.В., Науменко, І.М. (2004). *Безпека життєдіяльності*. Київ.

АННОТАЦІЯ

Цель. Целью статьи является определение путей обеспечения и управления безопасностью.

Методика. Для достижения поставленной цели использовались методы научного исследования, содержащие обобщение и анализ литературных источников; методы и концепции теорий экономической безопасности.

Результаты. Объектом исследования является безопасность работников, которая рассмотрена в контексте экономической безопасности. Определено, что одним из самых проблемных мест рассматриваемого вопроса является существующие проявление нестабильности и увеличение показателей вероятных убытков от прогноза и оценки величин риска возникновения угроз в процессе деятельности предприятий, усиливают степень неопределенности, как внешнего, так и внутренней среды предприятий, которая имеет дуальный характер. При этом, если внутренняя составляющая организации характеризуется рядом положительных качеств, внешняя среда субъекта хозяйствования характеризуется определенной безопасностью; при отрицательном воздействии на внешнее окружение, для стабилизации внутреннего предусматривается применение определенных превентивных мер. Так, наличие когерентных связей между экзогенными и эндогенными процессами подталкивает предприятия к формированию отдельных организационных структур с привлечением дополнительных специалистов, которые в целом, реализуют защитную функцию предприятия от опасностей и внутреннего, и внешнего происхождения. Предложена структура механизма управления рисками с учетом угроз, приносящих экономической безопасности и, прежде всего, безопасности жизнедеятельности работающих.

Научная новизна заключается в авторском подходе определения путей обеспечения экономической безопасности в сфере охраны труда с поддержанием ее кадровой, информационной и других составляющих.

Практическая значимость выражается в разработке мероприятий по повышению эффективности управления охраной труда, в том числе и управления процессами обеспечения организационно-экономической безопасности.

Ключевые слова: охрана труда, безопасность жизнедеятельности работающих, экономическая безопасность, когерентные связи, показатели вероятных убытков, величина возникновения рисков, внешние и внутренние угрозы, несчастные случаи, аварии

ABSTRACT

The purpose of the work is to identify ways to ensure and manage security.

Research methods. An integrated approach is applied, including the collection, systematization and analysis of actual data; methods and concepts of economic security theories.

Results. The object of the study is the safety of workers, which is considered in the context of economic security. It is determined that one of the most problematic places of the issue under consideration is the existing of instability and an increase in the indicators of probable losses from projections and assessing of values of the risk of threats from the activities of enterprises, increase the degree of uncertainty of both the external and internal environment of enterprises which has a dual character. In this case, if the internal component of the organization has a number of positive qualities, the external environment of a business entity is characterized by a particular security; with a negative impact on the external environment, the internal provides for the use of certain preventive measures to stabilize. Thus, the presence of coherent relations between exogenous and endogenous processes are pushed enterprises to form separate organizational structures with the involvement of additional specialists who, in general, realize the protective function of the enterprise from the dangers of both internal and external origin. The structure of the risk management mechanism is proposed, taking into account the threats inherent in economic security and, above all, vital activity security.

Scientific novelty in the author's approach to identify ways to ensure economic security in the field of occupational health and safety with the maintenance of its human resources, information, and other components.

Practical significance is expressed in the development of measures to improve the effectiveness of occupational health and safety, including the management of organizational and economic security processes.

Keywords: occupational health and safety, vital activity security, economic security, coherent connections, indicator of probable losses, value of the risk, internal and external dangers, accidents, emergency